

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ

Az előkelő ischl-i szálloda legszebb lakosztályának szalonjában három ember beszélgetett kissé zavart és kimért formasierűséggel.

A középkorú házaspár, Max bajor herceg és neje, Ludovika hercegné, meglehetősen vegyes érzelmekkel hallgatták az egyenruhás, fiatal Ferenc József császár szavait, amelyben az uralkodó megkérte Elisabeth leányuk kezét.

A fiatal császár nem sejtette, hogy Ludovika hercegné nyugodt és méltóságteljes hallgatása mögött mennyi fényes terv dől halomra az ő ifjúi fellobbanása miatt. A hevesebb, közvetlenebb Max herceg azonban nem tudta elhallgatni meglepett megjegyzését:

— Felsőged Sissiről beszél... de hiszen Helenéről volt szó ... és úgy gondoltuk ...

A látogató felegyenesedett és makacs fény villant meg a szemében.

— Szeretem Sissit és ha Hercegséged megtagadja tőlem a kezét, elállok a házasság gondolatától.

A hercegi pár beletörődött idősebb leányának mellőztetésébe; szerető szemmel gyönyörködött a tizenhatéves Elisabethben, aki gyermekes csodálkozással csapta össze kezét, amikor Ferenc József kívánságát közölték vele:

— Lehetetlen! Hiszen én vagyok a kisebbik ... !

De azért ragyogó szemmel és őszinte örömmel mondott igent csinos és előkelő unokafivérének.

1853. aug. 18-án, a császár születésnapján meg is tartották az eljegyzést s néhány nap múlva Ausztria lakossága meglepetten olvasta a bécsi lapok örömteljes jelentését:

„Ő császári és királyi apostoli Felsőge, legkegyelmesebb Urunk és Császárunk, I. Ferenc József, ischl-i tartózkodása alkalmával, II. Miksa bajor királynak és a menyasszony fenséges szüleinek beleegyezésével eljegyezte Erzsébet Amália Eugénia bajor hercegnőt, Miksa József herceg és Ludovika

hercegné, bajor kir. hercegnő leányát. — A Mindenható áldása kísérje ezt a felséges császári ház és a birodalom számára oly boldog és örömteljes eseményt.”

*

Sissi tehát menyasszony volt s ebbe meglehetősen hamar beletörődött mindenki. Elsősorban Helén, akinek számára az unokafivérével kötendő, édesanyja által tervezett házasság éppen olyan engedelmességi kérdés lett volna, mint az, amelyet később Thurn-Taxis hercegével kötött anyja kívánságára. Csendes és alkalmazkodó lényé kevésbé vágyódott a császári korona után, bármennyire méltó lett volna annak viselésére. De egyéni törekvéseinek hiányán kívül húga iránt érzett ragaszkodása sem engedte volna, hogy haragudják Erzsébetre a történetekért.

A jó Miksa herceg is könnyűszerrel belenyugodott az események ilyen fordulatába, mert, ha be nem vallottan is, mindig Erzsébet volt a legkedvesebb gyermeke. Benne sokkal több volt a Wittelsbachok családi vonásaiból, mint bárkiben a gyermekek közül. Míg a derék, hűséges és gondos Ludovika hercegné tagadhatatlan nagyravágyása kielégítésén fáradozott s ehhez engedelmes eszköznek tartotta kedvenc Helén leányát, addig a könnyebb, vidámabb természetű Miksa herceg oldalán gyönyörű órákat élt át a serdülő Erzsébet. Édesapja a legjobb pajtása volt. Possenhofen és a Starnbergi tó környéke, gyermekkorának színhelye, a legszebb emlékké kristályosodott lelkében s a leghathatósabb iskola volt számára az a közvetlen hang, amelyben Miksa herceg érintkezett az alattvalóival.

A hercegi pár mindenkor a legnagyobb szeretetnek s általános tiszteletnek örvendett Bajorországban. A hercegné nem volt olyan népszerű, mint férje, de igazságszeretete és jósága, nem legutolsósorban okossága és előkelő gondolkozása feltétlen tiszteletét vívta ki mindazoknak, akiknek alkalmuk volt Possenhofen úrnőjével érintkezni.

Miksa herceg saját jószántából mondott le a tisztelet hűvös dicsfényéről. Mint a Wittelsbach-nemzetség legtöbb tagja: különös, nyugtalan és szeretetreméltó volt. A családban

Erzsébet királyné

meglepően sokszor fordult elő az elmebaj és a nagyfokú idegesség, de személyes jótulajdonságaik, megnyerő modoruk és kedélyük, s az az igyekezet, amellyel mindig alattvalóik javát keresték, biztosította számukra embereik hűségét és őszinte ragaszkodását.

A „jó Miksa herceg”, ahogy széltében nevezték, kiváló eredménnyel folytatta annak idején az egyetemen történelmi, természettudományi és nemzetgazdasági tanulmányait, — de sohasem tartotta fontosnak, hogy szónoki, államférfiúi, vagy katonai sikereket arasson.

A hercegnek a tudomány, irodalom és művészet iránt táplált érdeklődése magától értetődővé teszi Erzsébetnek ilyen irányú hajlandóságát is. Ámbár a könyvekhez való szeretete csak későbbi keletű: férjhezmenetele idején, — mint idősebb korában állította, — ő volt Európa legtanulatlanabb uralkodónője. Egész tudása egy féltucat idegen nyelv alapelemeiből állott.

Gyermekkorában egyelőre csak apja természetimádását tette magáévá. Bőven volt alkalma ilyen irányú kedvteléseinek kiélésére, hiszen a nyaranta lakott possenhofeni kastély vidéke s az azt környező hegyek ezer alkalmat nyújtottak arra, hogy a nyiladozó gyermeklélek megszeresse a természetet. A gyönyörű ligetekkel körülvett Starnbergi tó, a tömegekben virító mályvarózsa s alpesi nefelejcs, az alpesi rózsák vöröse, a gyopár elragadó fehér mezői mellett csakugyan fejlethetetlen látvány volt. S ebben nem egyszer volt része a kis Erzsébetnek, aki atyja kívánságához képest jó úszó, kiváló gyalogló és pompás lovas volt. Nem egyszer ijesztette meg nevelőnőjét féktelen száguldozásával s a riadt szemrehányásokra azt adta magyarázatul, hogy cirkuszt játszott s a műlovárnőnek feltétlenül valami különöset kell produkálnia. S micsoda mérhetetlen gyönyörúsége telt a vad possenhofeni vágatásokban, míg a szél vidáman borzolta dús, sötét fűtjeit!

De sokszor járkált gyalog is a hegyekben, édesapja oldalán, aki citeráját vállára akasztva indult neki a többórás gyalogútnak, hogy valamelyik kis hegyi kunyhóba betérjen s egy pohár kecsketej mellett elbeszélgessen az emberekkel. Nem egyszer leakasztotta válláról a citerát, ha akadt egy második, kölcsön, azt Erzsébet elé tette s nemsokára víg táncmuzsika

harsant a kis kunyhóban: a jó Miksa herceg s a „kis Liese” citerajátékára jókedvű táncra perdült a fiatalság. Ilyenmódon történt meg, hogy egy távolabbfekvő vidéken, ahol nem ismertek rá a jókedvű vadászra s az ügyes gyermekre, ezüstpénzzel jutalmazták a bájos kislány szorgalmát a táncoló parasztok. Erzsébet kedves emlékként őrizte a pénzdarabot, mint élete első és egyetlen keresményét.

Ezek a gyermekkori emlékek kitörülhetetlen nyomot hagytak Erzsébet lelkében. Világos és érthető, hogy a kislány, aki fiatalsága felét a hegyek csodálatos, korlátlan világában, annak lakóival való szabad és közvetlen érintkezésben tölthette, uralkodó korában is többre fogja becsülni a csillagfényes égbolt mérhetetlen kupoláját, mint a legragyogóbb palota aranyezüst pompájú termeit .

Más kérdés persze, alkalmas volt-e Erzsébet fiatalkora arra, hogy előkészítse őt a reávaró szerepre. De hát ugyan ki is gondolt volna arra, hogy a kis Sissi fejére Ausztria és Magyarország kettős koronája kerüljön nyomasztó díszül? Ludovika hercegné gondos anyai előrelátása azt tervelte ki nővérével, Zsófia főhercegnével, hogy Helén, a legidősebb bajor hercegisasszony igen megfelelő feleség lesz Zsófia főhercegisasszony fia számára. Hogy az egymásnak szánt fiatalok találkozása előtt Erzsébet véletlenül elébetoppan unokafivérének s a fiatal, huszonhároméves uralkodót megejti a gyermekleány elragadó szépsége és üde bája, ki számíthatott erre?

A néphit azt tartja, hogy a karácsony estéjén születetteknek kálvária az útjuk, mint a Messiásé. A kis Erzsébetnek, aki most száz éve, 1837 telén karácsonyi ajándéku érkezett a müncheni hercegi kastélyba, már akkor ki volt szabva az útja. S míg 1854 áprilisában München polgársága s a környékről besereglett parasztság lelkes szerencsekívánatokkal búcsúztatta a Bécsbe induló hercegisasszonyt, valahol messze, súlyos esztendő távolában indulásra készen meglobbentette szárnyát a végzet sötét anyala.

Linzig bajor hajó hozta a hercegisasszonyt két idősebb testvérével és szüleivel együtt. Itt partraszállt, hogy találkozzék elébesietett vőlegényével s fogadja a fáklásmenettel,

szerenáddal kedveskedő alattvalóinak hódolatát. A „Ferenc József” nevű császári hajó, amelyen a hercegi család útját folytatta, valóban fejedelmi pompával várta a jövődöbéli császárnét: bíborszínű bársony kárpitozta Erzsébet kajütjét s a fedélzetet töméntelen rózsaszínű varázsolt illatos kertté.

Ujjongó emberek álltak sorfalat a parton s hangos éljenzéssel üdvözölték a karcsú, világosruhás alakot, aki fáradhatatlanul suhant ide-oda a lelkes üdvözléseket megköszönve.

Ágyúlövés, zeneszó és ünnepi harangzúgás fogadta az érkező hajót Ausztria fővárosában. Megható diadalmenet volt az érkezettek útja a hajótól Schönbrunn bejáratáig, ahol a császár ismét melegen üdvözölte menyasszonyát, mielőtt az átlépte a kastély virágdíszes bejáratát.

Fehér tollbokrétás nyolc hófehér paripa vonta az aranyos hintót, amelyen Erzsébet másnap bevonult a régi császárvárosba. Fehérparókás kocsis és lakájok kísérték a kocsit s benn, rózsákkal hímzett fehér köpeny borult az ezüsttel szőtt piros atlaszruhára, amelyből édesen, szelíden, boldogan ragyogott elő a „bajor rózsaszál” bájos üdesége.

A császár az augustinusok templomának főoltára előtt állt menyasszonyával. A nehéz brüsszeli csipkefátyol, amelyre a főhercegasszony ajándékozta gyémántdiadém erősített élő mirtus- és narancsvirágkoszorút, dús hullámokban omlott a menyasszonyi ruha messzenyúló, arannyal hímzett uszályára.

Ágyúdörgés tudatta a néppel a gyűrűváltás megtörténtét s míg kint hangos üdvözlés éltette Ausztria fiatal császárnéját, az aranydíszes bársonymenyezet alatt a hercegprímás beszélt az uralkodópárhoz.

„Az uralkodó számára, súlyos gondjai között Felsőged lesz a rózsavirágos sziget, amelynek békességén megtörik a hullámok ereje. Minden, ami nemes, ami tiszta és szép, találjon védelmezőre és őrizőre Erzsébet császárnében, akit Ferenc Józsefnek, Ausztria uralkodójának oldalán nemcsak a korona tesz birodalmának legelső asszonyává, hanem azok az erények, amelyek a trón magasságából szétsugározzák szelid fényüket a birodalom minden népeire.”

Ugyanebben az órában Bécs polgárainak jóvoltából s az uralkodópár iránt érzett lelkesedéséből, negyven vagyontalan menyasszony esküdhettek örök hűséget jegyesének, egyenként 500 forint hozománnyal.

A császárné úgy osztotta szét nászajándékba kapott hatvanezer forintját jótékony célokra, hogy a birodalom valamennyi országa egyformán részesedjék belőle.

Az ünnep mámore hamarosan szertefoszlott és a gyermekarcú, gyermeklelkű császárné — Európa legszebb uralkodónője — riadt meglepetéssel mélykék szemében, tettekész kezének félbenmaradt, tétova mozdulatával állott a császári udvar bezárt ajtó előtt.

Az osztrák főúri világ erős idegenkedéssel fogadta a fesztelen, közvetlen modorú fiatal császárnét, aki köré csakhamar megépült az előítéletek, féltékenység és intrika kalitkája. A szeretettel épített, őszinteséggel és lelkesedéssel párnázott bajor fészek tapasztalatlan madárkájának keserves élete volt ebben az aranyozott, merev, kérlelhetetlen kalitkában.

Egy udvari fogadáson előírásellenesen levetett kesztyű, a számára szokatlanul dús reggelikről való elmaradása, az a szerény szokása, hogy egy-egy szívesen hordott cipőjét néhány hétig használta: mindezt megannyi támadásnak tekintették a szent és sérthetetlen etikett ellen.

A császárnak, aki lovagi előzékenységgel állott mindig a felesége pártjára, nem kis megerőltetésébe került eltalálnia azt a határvonalat, amelyen belül valamit enyhíthet Erzsébet fogságán, anélkül, hogy az udvar hiúságát megsértené. De határtalanul megnehezítette mindkettejük helyzetét az uralkodó édesanyja, Zsófia főhercegasszony, aki mindezideig korlátlan befolyással volt fiára s ezt a befolyását továbbra sem kívánta feláldozni fiatal és tapasztalatlan, tizenhétéves hűga kedvéért.

A főhercegasszonyt, aki szívesen egyezett bele fia házasságába, mert azt remélte, hogy a gyermek Erzsébetet jobban hajlíthatja s nevelheti saját ízlése szerint, mint idősebb, komolyabb nényét, — nagy csalódás érte az évek folyamán. Er-

zsébetnek nem jelentett semmit a császári korona ragyogása, a méltóság fénye, s a ceremóniák pazarsága, — hiszen hovatovább egyre jobban került a kötelező nyilvános megjelenéseket. Egyszerűsége és derűs közvetlensége amúgy is idegenkedett minden olyan látványosságtól, amelynek középpontjává saját személyét állították, hát még, amikor rá kellett jönnie, hogy nem a szeretet és lelkesedés tartja a ceremóniák középpontjában, hanem csupán meghatározott helyen álló figurája lett az előírások sakkablájának!

Ilyenmódon még jobban visszavonult a nyilvánosságtól s evvel elkövette azt a hibát, hogy az érte lelkesedő bécsi polgárságot is elhidegítette magától, az amúgy is idegenkedő osztrák főúri világgal együtt.

A bajor hegyek vidám gyermeke lassan elcsendesedett. Hangja elhalkult, gyermeki nevetése fáradt mosollyá sápadt s bizakodó tekintetében valami szomorú csillogás vegyült: a foglyok pillantásának messzenéző reménytelensége.

Voltak azért fellobbanóan jóleső eseményei az életének: az első, Ausztriában töltött születésnapján a magyar urak díszes küldöttsége üdvözölte, azzal a kéréssel, látogatna el minél előbb Magyarországra, amely őszinte lelkesedéssel kívánja megismerni királynéját.

Ez az óhajtásuk azonban csak 1857-ben teljesedett. Egy évvel az Ausztria távolabbi részeiben tett utazás után került csak sor az uralkodópár magyarországi körútjára, amely egyetlen, szakadatlan diadalmenet volt.

A Bach-uralom igáját nyögő magyarság még mindig zárkózott, csendes ellenségeskedéssel gondolt Ferenc Józsefre a szabadságharc eseményeinek s következményeinek hatása alatt. Tagadhatatlan, hogy a békülékenység első jeleit e körút alkalmával Erzsébet váltotta ki, — ámbár ez a lelkesedés és rajongás nem volt mentes minden politikai színezettől. A német színházban az uralkodópár tiszteletére rendezett bálon túlsúlyban vannak az állami hivatalnokok: a magyar nemeség tüntetően távolmarad. A nemzeti színház ünnepi előadásán azonban a díszmagyarok pazar sora kápráztatta Erzsébetet, akit megjelenésekor percekig állva éltettek a magyar főurak és főúri hölgyek.

Természetesen, ez nemcsak lovagiasan előlegezett bizalom jele volt. Idehaza jól tudták már akkor, hogy a királyné

meleg érdeklődéssel, megfeszített szorgalommal tanulja Falk Miksától, az akkor Bécsben élő újságírótól a magyar nyelvet s Horváth Mihály történetíró magyar történelemre oktatja. Az sem titok, hogy Magyarország sorsa annak a kevés politikai kérdésnek egyike, amelyben a királyné igyekszik befolyását érvényesíteni az uralkodónál. A magyar nemzetet már eleve kedvező irányban befolyásolták a hallottak s a szeretetteli fogadtatást lelkes rajongássá fokozza Erzsébet kedvesége s rokonszenvének figyelmes megnyilvánulása:

„Az öröm tetőpontját érte, — írják a napilapok, — midőn a Császárné Őfelsége a hivatalos fogadás után a császári hadigőzösből kilépvén, magyar szabású ruhában jelent meg. Ha már a felséges Asszony igéző arca s bájoló lénye a magyart, ki most először látta Uralkodónéját, meghódítá, ez a gyöngéd figyelem teljesen elvarázsolá a szíveket.”

Sajnos, a rajongással szegett, lelkesedéssel kísért körút szomorúan végződött. A királyi pár kétéves leánykája, aki néhány héttel előbb boldogan nézte Óbudán a nevérol elnevezett „Sofia Friderica” gőzös vízrebocsátását, rövid, heves betegség után elhunyt s az anya könnyes szemmel menekült a rettenetes csapás színhelyéről.

A következő esztendő nagy örömet hozott Erzsébet életébe: Rudolf trónörökös születése, úgy remélte, kárpótolni fogja veszteségéért s a gyermek nevelésével járó kötelességek kitöltik azt az űrt, amelyet fájdalmasan érzett az etikett bilincseibe vert tevékeny, eleven lélek. De újból csalódnia kellett. Mint az elhunyt leányka s a második kislány, Gizella főhercegnő nevelésétől, úgy a trónörökös felügyeletétől is megfosztották, attól tartva, hogy az álmodozó, egyszerű, pózmentes királyi asszony a maga lelkének képére igyekszik majd formálni a monarchia jövőendő uralkodóját is. Az aggodalom nem volt alaptalan: Erzsébetnek legforróbb vágya volt ez s hogy tevékenységének ezt a természetes talaját elvonták tőle, egyre tétlenebbnek, egyre feleslegesebbnek érezte életét s egyre jobban megbarátkozott a magánnyal, amelyet tetszése szerint népesített be az irodalom és művészet álmalakjaival.

Egyre idegenebb lett környezetétől, a császár lovagiasságának nem állott módjában az udvar kelletlen viselkedéséből származó minden félreértést elsimítani; s kettejüket is elidegenítette egymástól az a tény, hogy a császár lelkiismeretesen

eleget tett minden szertartásos kötelezettségének, míg a császárné messze elkerülte azokat.

A bánat és az elégedetlenség eléggé feltűnő nyomokat hagyott az alig huszonhároméves császárné külsején, de csak erejének rohamos csökkenésével derült ki, hogy lelki vívódásaihoz komoly betegség is járult. Ám Madeira szigetén való négyhavi tartózkodás után Bécs örömmel üdvözlö a gyógyultan visszatért uralkodónét, akit azonban kiújult betegsége néhány hét múlva újból útra kényszerít. Csakhogy, mikor Korfu szigetéről testileg valóban gyógyultan visszatér, kiújulnak az ellentétek közte és környezete között. Sebzett lélekkel menekül újra s most már csaknem szakadatlan bolyongás az élete.

Édesanyjának, Ludovika hercegnének szelíd, megértő, mégis erélyes rábeszélésére van szükség, hogy évekkal később ismét visszatérjen Bécsbe s minden erejét összeszedve, megpróbálja visszahódítani elszakított, elidegenített gyermekeit.

Az elmúlt esztendők, s hosszú távolléte mintha megvilágította volna értékét a császár előtt; s így házasságuk későbbi éveiben Erzsébet igaz barátsággal, meleg részvétellel, áldozatkész lélekkel áll a császár oldalán. A fásult közöny, amely az utolsó esztendőkből rabul ejtette, eltűnik abban a percben, amikor az 1866-i szerencsétlen porosz háború szükségessé vagy legalább is célszerűvé teszi jelenlétét Bécsben. A csalódott, kétségbeesett, megriadt gyermekasszony helyett megerősödött lelkű, hivatását felismert nő tért vissza, hogy elfoglalja helyét, mint birodalmi uralkodónéja.

Fáradhatatlan könyörülettel, kiapadhatatlan bőkezűséggel látogatja végig Bécs kórházait s tündöklő jósága, halk, finom, megértő kedvessége segít kibékíteni sorsukkal a háború áldozatait.

Ebben az időben a császár olyan őszinte csodálattal kíséri felesége tevékenységét, hogy Erzsébetnek könnyű dolga lenne, ha a politikában is érvényesíteni akarná befolyását. De csodálatos módon, a felséges asszony ezt a hatalmát soha máskor, soha másnak az érdekében fel nem használta, mint ha Magyarországról volt szó.

Csak megerősítette a magyarok iránt érzett rokonszenvét az a meleg fogadtatás, amelyben a magyar főurak élén Deák Ferenc és Andrássy Gyula gróf részesítették, mikor a poro-

szok előrenyomulása hírére a kis trónörökösrel Magyarországra érkezett. Ez a rokonszenv játszott közre akkor, mikor Magyarországnak az uralkodóházzal való kibékülését egyengette fáradhatatlan buzgalommal, asszonyi tapintattal és fejedelmi jóakarattal. Sikerül neki a lehetetlenség: rábírnai a császárt, hogy fogadja az 1848-i forradalmi hadsereg őrnagyát, a gyűlölt, elátkozott, lázadó Andrássy Gyulát. Idegölő, fáradságos munka, amit Erzsébet vállalt s amit végre is hajt, annak ellenére, hogy a tárgyalások kétszer is megszakadnak: asszonyi tapintat és a meggyőződés ékesszólása kell ahhoz, hogy a harmadszor is elkezdett tárgyalások eredményeként megalkulhasson az első önálló magyar minisztérium, Andrássy Gyula miniszterelnöksége alatt. Erzsébet munkája bevégeztetett azon a napon, amikor Andrássy leteszi az esküt és ebédre hivatalos a császárhoz.

1867-ben fejedelmi pompa és leírhatatlan lelkesedés között koronázzák magyar királlyá Ferenc József császárt és királynévá Erzsébetet. A magyar királyné diplomáciai sikere nemcsak magyar földön szerzett barátokat Erzsébetnek (meleg és szíves viszony fűzte Deák Ferenchez annak haláláig), hanem az osztrák udvarnál is megerősítette helyzetét s így mi sem állja már útját annak, hogy a következő évben Budán született leánykáját, Mária Valériát, magyar szellemben, a saját felfogása szerint, saját maga nevelje.

Az elkövetkező években sikerül visszahódítania Rudolf szívét is, akit szándékosan idegenítettek el tőle távolléte alatt s aki most is csak lassan-lassan enged fel tartózkodásából, hogy végül melegen, őszintén szívébe zárja édesanyját. Most néhány csöndesebb esztendő következik az életében. Elválaszthatatlanul összeforr legkisebb gyermekével s ebben a meleg összetartozásban, végre-végre kifejezésre juttatott anyai szeretetében talál kárpótlást elrontott fiatalságáért, teljesületlen álmáiért. Ezekben az esztendőben felejthetetlenül árasztja lelke derűjét mindenkire, aki közelébe kerül. A jótékony intézmények hosszú sora áldja a nevét s rajongó elragadtatással veszi körül felolvasónőjétől a szolgálatszembélyezettől, az idegen perencesfiútól Gödöllő szegényeiig mindenki.

Így, ebben a viszonylagos nyugalomban megtanulja elismerni és értékelni a legszebbet, amit férjétől házasesetében kapott: a védettség érzését, azt a feltétlen, tiszteletteljes, lova-

gias melléállást, amellyel a császár hűségesen, tétovázás nélkül és minden körülmények között pártját fogta s mindig figyelmes, bőkezű, gavalléros volt irányában. És mégis, a visszatért császárné nyugalma csak egy ideig tart. Bármilyen gyöngéd és bensőséges anyai szeretet fűti is, az anya szerepe egymagában nem elégíti ki ezt a nyugtalan lelket; szeretné kielégíteni a szépség, a haladás, minden új iránt érzett szomjúságát. — de erre nincs mód a királyi koronával fején. Álnév alatt bolyong hát szerte a világban a görög partoktól Afrikáig s csak elkerülhetetlen alkalmakkor tér vissza Bécsbe, hogy eleget tegyen kötelezettségeinek. Így az ezüstkodalma s Rudolf esküvője alkalmából, amikor azonban cserbenhagyják az idegei s görcsösen felzokog az esketés alatt.

A következő évek testi-lelki rombolását elősegíti II. Lajosnak, a királyné szerencsétlen, örült unokafivérének tragikus halála: a királyné menekül minden társaság, már önmaga elől is. A korfui kastély parkjában karcsú, magányos alak nézi a napfelkeltét, csodálja a holdvilágot, de már a természet fensége sem nyugtatja meg.

Az 1888. év Münchenbe hívja a messzi földön bolyongót. Miksa hercegei nyolcvanegyéves korában szélütés éri s harmadnapra meghal. Erzsébet gyászbaborult lelkét sápadt örömsugárral ragyogja be legkedvesebb gyermekének, Mária Valériának eljegyzése és boldogsága. De erre a szelíd, késői fáradt boldogságra is árnyékot borít a sötét angyal fekete szárnya.

Egy januárvégi napon Hoyos gróf, Rudolf trónörökös bizalmasa, elakadó lélegzettel lép be Nopcsa báróhoz, a császárné főudvarmesteréhez, hogy a rettenetes hírt közölje vele: a trónörökös mayerlingi vadászkastélyában öngyilkos lett! Ijedt tanácskozás követi a közlést: kinek lesz bátorsága a felvételeket értesíteni a történeletről. Ferenczy Ida, a császárné felolvasónője vállalkozik a súlyos feladatra s bemegy úrnőjéhez. Egy véget nem érő negyedóra múltán utasítást kap a várakozó Paar gróf szárnysegéd, hogy azonnal szakítsa félbe a császár audienciáit. S percekkel később Erzsébet kendőjébe temetett arccal lép az uralkodó szobájába . . .

Még egy utolsó, hősies erőfeszítés megóvja az összerokadástól Erzsébetet, amíg a királynak támaszra van szüksége. Aztán a gyötrődés végeláthatatlan órái következnek s a sze-

rencsétlen anya újból a társtalan magányba, a messzeségbe menekül, kétségbeesett igyekezettel próbálva elfutni a bánat elől. Szárazföldön és tengeren, Európától Afrikáig hajszolja sikertelenül — már nem a boldogságot, mint azelőtt, csak egy gondolatnyi békességet, egy percnyi nyugalmat, egy szív-dobbanásnyi csendet.

Kilenc esztendő múlik el, míg egy orgyilkos fegyver nyomán örök nyugalomra tér ez a nemes, gyermeki és hősies lélek...

Budán, a királyi várban, két hatalmas szoba őrzi Erzsébet királyné dédelgetett emlékét. A vitrinek üvege alatt selyembe kötött imakönyv, fekete legyező, aprócska varróeszköz emlékezik egy szomorú király asszonyra; a falakról egész sereg festmény tekint le a gyászruhás királyné könnyes tekintetével s alacsony asztalkán fehér márványszobor tartja fogva a látogató pillantását. Felhők közt nyugvó, álmodó fej, alatta egy négysoros verssel, amely az elpihent királyné legigazibb sírfelirata:

Felhők között és álmok útján
Halk imában fellelheted,
A csillagfényes messzeségek
Királynéját: Erzsébetet.

B. Radó Lili.